

11 EYLÜL TERÖR SALDIRILARININ ARDINDAN ABD’NİN İRAN POLİTİKALARI: DOST- DÜŞMAN AYRIMI

Güngör ŞAHİN *

Hatice DEMİRCİ **

Öz

11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide'nin ABD'de gerçekleştirdiği bir dizi terör eylemi uluslararası ilişkiler disiplinde yeni bir dönemin başlangıcı niteliğindedir. Bu tarihten itibaren terörizm ile mücadele, ABD'nin yeni güvenlik stratejisinin temelini oluşturmaktadır. Öte yandan Başkan George W. Bush'un 2002 yılında yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında dile getirdiği 'şer eksen', bu yeni dönemde tarafların belirlenmesinde etkin olmuştur. Artık yeni düşman İran, Irak ve Kuzey Kore'dir. Yeni tehdit kaynağı ise terörizm, radikal İslam, anti- demokratik yönetimler ve kitle imha silahlarının yayılması riskidir. Çalışma Carl Schmitt'in 1927 yılında kaleme aldığı 'Siyasal Kavramı' etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda, 11 Eylül terör eylemleri ardından ABD'nin kimliğini yeniden oluşturma süreci incelenmiştir. Bu noktada ABD'nin ulusal güvenlik strateji belgeleri incelenmiş ve bu belgelerdeki tehdit algıları irdelenmiştir. Öte yandan ontolojik güvenlik yaklaşımı bağlamında ABD'nin güvenliğini nasıl sağladığı ele alınmış ve ABD'nin ekonomi, teknoloji, asker ve diplomasi aracılığıyla sağladığı ulusal gücünün dünya liderliği misyonu ile özdeşleştirildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda ABD'nin ontolojik güvenliğini sürdürmesi için kimliğinin ötekisi olarak tanımlayacağı aktörlerin var olması ve güvenlik ikileminin sürdürülmesi gereklidir. Zira ötekinin niteliklerinin tanınması ve tanımlanması tehdidin yönünün ve büyüklüğünün anlaşılması için elzemdir. Ötekinin ortadan kalkması, kimliğe ilişkin tanımlamaların geçerliliğini yitirmesine ve ontolojik güvensizliğe neden olmaktadır. Çalışmanın sonucunda ABD'nin İran'ı düşman olarak tanımlayarak siyasal özünü oluşturduğu ve böylece hegemon olarak meşruiyet sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD, İran, Terörizm, Siyasal Kavramı, Ontolojik Güvenlik.

* Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, gsahin@msu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6296-8568>.

** Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Güvenlik Araştırmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, haticedemirci6@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2681-4040>.

THE USA'S IRAN POLICIES AFTER THE SEPTEMBER 11 TERRORIST ATTACKS: FRIEND-ENEMY DIFFERENCE

Abstract

A series of terrorist acts carried out by Al Qaeda in the USA on September 11, 2001 marks the beginning of a new era in the international relations discipline. Since this date, the fight against terrorism has constituted the basis of the new USA security strategy. On the other hand, the "axis of evil" as President George W. Bush defined it in his 2002 address to the nation has been effective in defining the two parties in this new period. Now the new enemy is Iran, Iraq and North Korea. The new source of threat is the risk of terrorism, radical Islam, anti-democratic governments and the proliferation of weapons of mass destruction. The study is shaped around the "Political Concept" written by Carl Schmitt in 1927. In this context, the process of rebuilding the identity of the USA after the terrorist attacks of September 11 was examined. At this point, the national security strategy documents of the USA were examined as well as the threat perceptions. In addition to this, in the context of the ontological security approach, there is a discussion on how the USA ensures its security and the national power provided by the USA through economy, technology, military and diplomacy is identified along with the ongoing mission of world leadership. In this framework, in order for the USA to maintain its ontological security, there should be actors that it can define as the other, different from its identity and the security dilemma should be maintained. The recognition and definition of the attributes of the other is essential for understanding the direction and magnitude of the threat. The disappearance of the other causes the identity to lose its validity and leaves open space for ontological insecurity. The result of the study concludes that the USA defined Iran as an enemy, based on which it formed its political essence thus gaining legitimacy as a hegemon.

Keywords: USA, Iran, Terrorism, Political Concept, Ontological Security.

Giriş

1979 yılında Humeyni liderliğinde gerçekleştirilen İran İslam Devrimi, Amerika Birleşik Devletleri ve İran arasında Rıza Şah Pehlevi dönemi boyunca geliştirilen iyi ilişkileri derinden sarsarak gerilimli bir boyuta taşımıştır. 1979 yılına kadar askerî, ekonomik ve nükleer enerji alanlarında geliştirilen pek çok iş birliği rafa kaldırılmıştır. 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik gerçekleştirilen terör saldırıları ise iki devlet arasındaki gerilimi en üst düzeye çıkarmıştır (Arı, 2004:74).

11 Eylül saldırıları ardından 'uluslararası terörizme' karşı mücadele ABD'nin öncelikli ulusal güvenlik stratejisi haline gelmiştir. Bu saldırıların ardından ABD Başkanı George W. Bush'un 'şer eksenli' söylemi ve Bush

Doktrini, 'yeni dünya düzeninin' ve 'ötekinin' yani yeni düşman tanımının belirleyicisi olmuştur. 2000 yılında George W. Bush'un başkan olmasıyla birlikte artan realist dış politika anlayışına 2001 saldırıları ivme kazandırmış ve 2006 ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ile terörizme karşı mücadelenin kapsamı belirlenmiştir (Karakaya, 2010:85-86).

11 Eylül terör saldırıları sonrası İran, bu saldırıyı kınayan ilk devletlerden biri olmuş, ABD'ye Sonsuz Özgürlük Operasyonu sırasında topraklarını kullanma izni vermiştir. Ancak 2002 Bush Doktrini, 'teröre destek veren rejimlere' ve 'kitle imha silahları geliştiren ülkelere' karşı mücadele verileceğini duyurmuş ve 'şer ekseninin' içine İran'ı da dahil etmiştir (Karakaya, 2010:81-82). Bu bağlamda İran'ın Hatemi ile birlikte geliştirmeye çalıştığı ikili ilişkiler sonuçsuz kalmış ve İran düşman olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmada ABD'nin 11 Eylül terör saldırıları sonrasında terörizme karşı açtığı savaş ile gelişmeye kapalı toplumlara demokrasi ihraç etme ve bu toplumları özgürleştirme iddialarının ABD'nin siyasal özünü ve ontolojik güvenliğini oluşturması ilişkisinin irdelenmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın soruları şu şekildedir: ABD'nin bölgedeki amacı nedir ve bu amaç doğrultusunda siyasal özünü nasıl oluşturmuştur? ABD, amacını gerçekleştirmek için hangi araç, yöntem ve faaliyetleri kullanmaktadır? Çalışma, bu sorulara cevap araması ve dost-düşman ikileminin siyasal olarak nasıl inşa edildiğinin incelemesi açısından önem teşkil etmektedir. Çalışmanın hipotezi ise ABD'nin şer eksenini kavramıyla ortak düşman yaratırken içeride ve dışarıda da meşruiyet sağladığı yönündedir.

Soğuk Savaş Sonrası dönemden itibaren oluşturulan ABD doktrinlerinin ve dış politika eylemlerinin realist teori etrafında şekillenmiş olmasından dolayı, çalışmanın teorik çerçevesi realist paradigma olarak belirlenmiştir. Carl Schmitt'in siyasal olan kavramı ve bu kavramın özünde barındırdığı dost-düşman ayrımı bu makalenin kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu noktada ABD'nin bu terör saldırılarının ardından yaptığı dost-düşman tanımlamaları, uyguladığı politikalar ve ulusal güvenlik doktrinleri değerlendirilmiştir. Öte yandan çalışmanın kimliğe yaptığı vurgu nedeniyle ontolojik güvenlik yaklaşımıyla da ABD'nin öz kimliğini tanımlayış biçimi ve güvenlik ikilemi çerçevesinde ontolojik güvenliğin nasıl sürdürüldüğü incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmakla birlikte, söylem analizi, literatür taraması gibi veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışma mekânsal açıdan genelde Ortadoğu, özelde ise ABD ve İran'la sınırlandırılmış, zamansal olarak 11 Eylül 2001 terör saldırılarından Joseph Robinette Biden'a kadar olan dönem belirlenmiştir.

Giriş bölümünden sonra ilk olarak kavramsal çerçeveye yer verilecek, Schmitt'in siyasal kavramının ve ontolojik güvenlik yaklaşımının çalışmaya uygunluğu ortaya koyulacaktır. İkinci bölümde ABD'nin kimliğini inşa etmek üzerine kurduğu yeni ulusal güvenlik doktrinleri ve bu çerçevede uyguladığı politikalar incelenecektir. Üçüncü bölümde ise, uygulanan stratejilerin ve politikaların İran'da nasıl karşılık bulduğu ele alınacaktır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular, gözlemler ve görüşler ise sonuç kısmında ifade edilecektir.

1. Dost-Düşman Ayrımı Kapsamında Siyasal Kavramı ve Ontolojik Güvenlik

“... bugün büyük bir düşünürün mevkiini, silahlanmaya karşı tavrı belirliyor. Siz özel bir savaş tekniği icat ettiniz: Sessizce patlayan bir mayın. Enkazın gözlerimizin önünde sihirli bir biçimde yerle bir olduğunu görüyoruz; henüz kokusu burnumuza gelmeden yıkım vuku bulmuş oluyor...”

Ernst JÜNGER (Jünger'den aktaran Schmitt, 2006:9).

Alman bir kamu hukukçusu olan Carl Schmitt'in 1927 yılında 'Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik' dergisinin ilk sayısında yayınlanan 'Siyasal Kavramı' başlıklı yazısı, aslında onun 1925-1926 akademik yılında vermiş olduğu derslerin bir özeti niteliğindedir. Pozitif hukuk, egemenlik, dost-düşman ayrımı gibi kavramların yer aldığı metin, toplamda dört baskıya sahiptir. Bunlardan ilki olan 1927 tarihli baskının ikincisi 1932 yılında basılmıştır. 1933 yılındaki baskı ise Carl Schmitt tarafından, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisine (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei-NSDAP) üyeliğine paralel biçimde değiştirilmiş olup bölümün başında Ernst Jünger'in de ifade ettiği biçimde mayın etkisi yaratmış, sonraki yıllarda akademik çevrelerce eleştirilerin odağında olmuştur. Bu süreçte Schmitt'in çalışmaları Nasyonal Sosyalist Partinin politikalarıyla paralel bir biçimde ilerlemiştir. Aykut Çelebi'nin ifadesiyle, “alt sınıftan gelen ve tanınma hırsıyla dolu olan Schmitt”, Nazi yönetiminin baş hukukçusu (kronjurist) unvanına sahip olmuştur. Metnin son basımı ise 1963 yılında yayınlanmış olup, 1932 yılındaki basımla aynıdır. Bu basımla birlikte metne yalnızca üç değerlendirme yazısı eklenmiş, metnin bütünlüğü ve anlamı genişletilmiştir. Son metin, Schmitt'in 'günah çıkarma' girişimi olarak değerlendirilmiştir (Çelebi, 2006, Bölüm 1). Bu bölümde siyasal kavramı, 1932 tarihli basımı çerçevesinde ele alınacaktır.

Metin, siyasal kavramının devlet kavramından önce geldiği yargısıyla başlamaktadır. Bu bağlamda devlet kavramı, 'belirli bir toprak parçası

üzerinde örgütlenmiş bir halkın siyasal statüsü' olarak betimlenmektedir. Devletin nihai belirleyici ve tayin edici konuma sahip olması nedeniyle devlet, her türlü kolektif ve bireysel statülerin üstünde tutulmuştur (Schmitt, 2006:39).

Siyasal kavramının devlet kavramı ile özdeşleştirilmesinin yetersizliği üzerinde duran Schmitt, siyasal kavramının diğer bütün kavramlardan bağımsız bir biçimde ele alınmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Genel anlamda kavramlar, içinde bulundukları zıt nitelikler aracılığıyla tanımlanmaya çalışılmıştır. Ekonomi, estetik, ahlak gibi kavramların kendine özgül ayrımlar aracılığıyla tanımlanıyor olmasından hareketle Schmitt, siyasal kavramının özünde de bu tür tanımlayıcı ayrımların olup olmadığını sorgulamıştır. Nitekim bu kelimelerin özünde barındırdığı nihai ayrımlara bakıldığında görülmektedir ki estetikte güzel ve çirkin; ahlakta iyi ve kötü; ekonomide kâr ve zarar kavramları kendilerinin özgül ayrımlarını ve niteliklerini oluşturmakla birlikte, esasında onların anlaşılabilir olmalarını sağlamaktadır (Schmitt, 2006:47).

Siyasal kavramını açıklayacak temel ayırım dost-düşman ayrımı olarak belirlenmiştir. Dost-düşman ayrımının ifade edilen diğer ayrımlara dayandırılmadığı gibi onlardan kaynaklanmadığı da vurgulanmıştır. Dost düşman ayrımının temel fonksiyonu her türlü birleşme veya ayrışmanın; benzeşme veya farklılaşmanın en yoğun derecesini ifade etmesine dayandırılmıştır. Bu bağlamda ifade edilmelidir ki siyasal düşmanın kötü, çirkin veya zararlı olmasına gerek duyulmaksızın onun öteki kabul edilmesi ve yabancılaştırılması kavramın özünü oluşturmaktadır (Schmitt, 2006:47). Özetle siyasal düşmanın varoluşsal bağlamda en uç noktada öteki ilan edilmesi ve başka bir varlık olarak kabul edilmesi elzemdir.

Siyasal dost-düşman ayrımının oluşumu taraflarca varoluşsal bir katılma ile mümkündür. Bu katılmanın sonucunda dost-düşman ayrımı gerçekleşir ve neticede çatışma veya müzakere ortamı yine taraflarca belirlenir. Daha önce de belirtildiği gibi siyasal düşmanın ahlaki olarak kötü, estetik açıdan çirkin veya ekonomik açıdan zarar verici olma zorunluluğu yoktur. Fakat yine de diğer ikilikler siyasal ayrımı da desteklemekte ve psikolojik gerçekliğin de katkısıyla düşman kötü ve çirkin olmakla özdeşleştirilmektedir. Bu hususa ilişkin ek olarak belirtilmelidir ki siyasal kavramı diğer ikiliklere ihtiyaç duymamakta; ahlaki açıdan iyi, estetik açıdan güzel ve ekonomik açıdan yararlı olan dost olabileceği gibi düşman olarak da kabul edilebilmektedir. Netice itibarıyla kavramın özgül ve özerk niteliklere sahip olduğu aşikârdır (Schmitt, 2006:48).

Siyasal kavramının özünün dost düşman ayrımı üzerine kurulu olduğunu görmekteyiz. Peki, dost düşman ayrımı ile ifade edilmek istenen nedir? Schmitt, dost düşman ayrımıyla, varoluşumuzda insanları dost düşman olarak kamplara ayırdığımız gibi siyasal gerçeklikte de benzer bir eğilim içinde olduğunu ifade etmektedir. Burada kimliğe yönelik bir ayırmadan söz etmek mümkündür. Dost 'bizden olanı' ifade etmekteyken, karşı tarafta konumlandırılan düşman 'ötekini' oluşturmaktadır. Ortak bir düşmana karşı birleşme dost ayrımı sayesinde mümkündür. Birlik veya ayrılık dost düşman ayrımıyla mümkün olabileceği gibi ayrımlar arasındaki en yoğun ayrılık da siyasal kavramında görülmektedir. Öte yandan ekonomiye, ahlaka veya estetiğe yönelik ayrımlar yeterince derinleşince siyasal olana dönüşebilmekte fakat siyasal kavramında bu tür bir geçiş görülmemektedir (Deveci, 2002:42-43).

Schmitt'in siyasal kavramının aslında bir toplum kavramını oluşturduğunu, bunun ise dost düşman ayrımına dayandığını vurgulamak yerinde olacaktır. Siyasal düşmanın bir tehdit unsuru olması onun varlığının kabulü için elzendir. Bir öteki, yabancı olarak tanımlanan düşman tarihsel süreç içinde bir 'barbar' veya başka bir 'ulus devlet' olabilir. Ek olarak, siyasal düşmanın devletin sınırları dışında olması aranan bir şart değildir; içeriden belirlenecek bir özne düşman olarak tanımlanabilir. Bu noktada devletin varlığının siyasal olanın varlığıyla zorunlu kılınması çarpıcıdır. Schmitt, devletlerin varlıklarını karşılarındaki bir düşmanla sürdürdüklerini ifade etmektedir. Devlet içeride veya dışarıda bir düşman ilan ederek siyasal birliği oluşturmaktadır. Dost düşman ayrımının sahip olduğu en uç nokta ise savaş halidir. Savaş bir norm veya amaç değil; varoluşsal bir tehdidin, düşman olgusunun bir sonucudur. Dolayısıyla siyasal olanının merkezdeki konumunu, onun üstün bir varlık olmasını sağlayan yegâne şey savaş ihtimalinin varlığıdır. Bir dünya devleti kurulmadığı sürece savaş tehdidi var olacak ve böylece siyasal olanın mevcudiyeti devam edecektir. Bu noktada, siyasal olanın evrensel olanın karşısında konumlandığını anlamak mümkündür (Deveci, 2002:62-63).

Schmitt'in devlet anlayışında Hobbes etkisinin izlerine rastlanmaktadır. Devletin boyunduruğu altına girme, ona tabi olma veya itaat etme eylemlerinin bir güvenlik gereksinimi olduğu ifade edilmektedir. Bundan yola çıkarak siyasal olan bir koruma sunmaktadır. Koruma altına giren kitle ise boyun eğmektedir. Bu bağlamda Schmitt ve Hobbes'un, özgürlüğü bir üst otoriteye teslim etme argümanları etrafında birleştiği görülmektedir. Fakat burada Schmitt, bu boyun eğmeden içeride birlik oluşması düşüncesi çerçevesinde Hobbes'dan farklılaşmaktadır (Deveci, 2002:64-65).

Dost ve düşman ayrımının, savaş durumunun veya anayasanın askıya alınıp alınmayacağı durumlarının belirleyicisi egemen olarak tanımlanmıştır. Özetle egemen acil durumların belirleyicisi konumundadır. Siyasal kavramı egemen olanla özdeşleştirilmiştir. Egemen olan aslında her zaman siyasal olandır fakat kimliğini kriz dönemlerinde dışa vurmaktadır (Sugunami, 2017:796-797).

Uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik kavramına ilişkin yaklaşımlar, dünya siyasetinde meydana gelen gelişmeler ve önemli kırılmalarla zaman içinde klasik güvenlik tanımından uzaklaşmış ve kimliğin ön plana çıktığı bir biçime evrilmiştir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte devlet bekasına ve fiziksel güvenliğe odaklanan klasik yaklaşımlar eleştirilmekle birlikte güvenlik kavramı derinleştirilmiş ve genişletilmiştir. 2000'li yıllarla birlikte popülerlik kazanan ontolojik güvenlik yaklaşımı, devletin güvenlik anlayışının yalnızca beka ve fiziksel kapasiteden oluşmadığını; bununla birlikte devletin kimliğe ilişkin algılamalarının da güvenlik yaklaşımında önemli olduğunu iddia etmektedir.

Ontolojik güvenlik yaklaşımı, devletlerin dış politika eylemlerinde yalnızca fiziksel güvenlik odaklı karar almadıklarını bununla birlikte kimliğe yönelik güvenlik kaygılarının da karar alma sürecinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu kavram, uluslararası ilişkiler literatürüne psikoloji alanından uyarlanmış olup, kavramın ilk kez kullanımı İskoç psikiyatrist Ronald David Laing tarafından gerçekleştirilmiştir (Balaban, 2020:2). Laing, bireyin ontolojik güvenliğe sahip olmasının özünde kendi fiziksel varlığına ve benliğine ilişkin duyduğu bütüncül, devamlılık arz eden iç tutarlılığa ve dayanıklılığa dayanan algıların bulunduğunu söylemektedir. Kendi kimliğini ve özerkliğini sorgulayan, kendisine ilişkin gerçeklik algısını yitiren bireyler ise ontolojik güvensizlik içinde olan bireyler olarak tanımlanmıştır. Ontolojik güvenliğe sahip olan bireyin başkalarıyla ilişkileri tatmin edici şekilde gelişirken; ontolojik güvensizlik içinde olan birey, ilişkilerini kendisini koruma güdüsü çerçevesinde geliştirecektir. Benliğine ilişkin deneyimlere sahip olmayan birey, yaşamın olağan akışında güvensizlik içinde varlığını sürdürecektir (Laing, 1960:35-36).

Modernleşme ve küreselleşmenin bireyler üzerindeki etkilerini değerlendirmek üzere ontolojik güvenlik kavramını kullanan Anthony Giddens, ontolojik güvenliği, bireyin öz kimliğini sürdürmesine yönelik duyduğu güven duygusu olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda Giddens, Laing'in tanımlamasına paralel olarak ontolojik güvenliği, bireylerin kimliklerinin istikrarlılığına ve devamlılığına duydukları güven olarak tanımlamıştır (Balaban, 2020:2-3).

Ontolojik güvenlik kavramını uluslararası ilişkiler literatürüne kazandıran kişi her ne kadar Giddens olsa da kavramı alan içinde derinleştiren ve popülerleşmesini sağlayan düşünürler Brent J. Steele ve Jennifer Mitzen olmuştur. Mitzen, ontolojik güvenliğe ilişkin analizini birey düzeyinde başlatarak yaklaşımını devlet düzeyine taşımıştır. Ontolojik güvenliği beden değil kimliğin güvenliği olarak tanımlayan Mitzen, ontolojik güvenliğin yapı taşının aktörlerin özlerine ilişkin kavrayışlarının devamlılığı olduğunu ifade etmiştir. Aktörler kimliklerine ilişkin belirsizlikler yaşamaları halinde nasıl davranacaklarını bilemeyecekler ve bu durum da ontolojik güvensizliğe neden olacaktır. Bu bağlamda ontolojik güvenliğin çevreyi algılamada bilişsel bir farkındalığı ifade ettiği görülmektedir. Söz konusu kavrayış belirsizliği azaltmakta ve aktörler ontolojik güvenlik kazanmaktadırlar. Aktörlerin buldukları çevrede oluşturdukları güven sistemi, rutinler aracılığıyla oluşturulmakta iken söz konusu rutinler çevreye karşı duyulan belirsizliği azaltmakta ve aktörlerin belirli davranış kalıpları oluşturmasına katkı sağlamaktadır (Mitzen, 2006:342-343).

Mitzen'in literatüre yaptığı bir diğer önemli katkı ise ontolojik güvenlik kavramı aracılığıyla güvenlik ikilemi kavramına ilişkin yeni bir bakış açısı getirmesidir. Realist paradigma, bir devletin kendi fiziksel güvenliğini sağlamak için uyguladığı politikaların diğer devletler tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda söz konusu devletin güvenlik ihtiyacını karşılamak için uyguladığı politikalara veya aldığı önlemlere paralel olarak diğer devletler de güvenlik politikalarını arttırmakta ve hissettikleri tehdit oranında güvenlik önlemleri almaktadır. Bu durum karşılıklı güvensizliğin artmasına neden olmakta ve devletlerin karşılıklı tehdit algılamalarının sürekliliğini sağlamaktadır. Örneğin güvenliğini sağlamak için sürekli silahlanan bir devlet karşısında kendi güvenliğine ilişkin endişe duyan bir diğer devlet de sürekli silahlanmaya başlayacaktır. Bu durum döngüsel bir şekilde devam edecek ve güvenlik ikilemi aktörlerin birbirleriyle mücadele içinde oldukları sürekli bir güvensizlik ortamı doğuracaktır. John H. Herz 1951 yılında yayınlanan *Political Realism and Political Idealism* adlı eserinde, devletlerin güvenlik ikileminden ekonomik ve askerî anlamda zarar gördüklerini fakat belirsizliğin devletleri iradelerinin dışında güvenlik ikileminin içine çektiğini ifade etmektedir (Çelikpala, 2019:1-3). Yani realist paradigmaya göre, anarşik uluslararası sistemin doğal bir sonucu olarak güvenlik ikilemi doğmuştur; bu bağlamda güvenlik ikilemini realist paradigma çerçevesinde zorunlu bir kötülük olarak okumak mümkündür. Oysa ontolojik güvenlik, bu görüşün aksine devletlerin güvenlik ikileminden kaçınmadıklarını, aksi takdirde devletlerin geliştirdikleri rutinlerin bozulacağını ve dolayısıyla kendilerini

ontolojik güvensizlik içinde bulacaklarını iddia etmektedir. Devletler mevcut güvenlik ikilemi içerisinde kendi öz kimliklerini, rutinlerini ve bu doğrultuda dış politika eylemlerini oluşturmuşlardır. Güvenlik ikileminin yarattığı anarşik yapı devletlerin belirli sosyal ilişkiler geliştirmesine neden olmuştur. Öyle ki, devletler birbirleri için potansiyel rakip konumuna gelmiş ve söz konusu sosyallik ağı içerisinde roller belirlenmiştir. Güvenlik ikilemi bağlamında biçilen rakip rolü, belirsizliği ortadan kaldırmış ve devletler karşılarında kimin olduğunu öğrenmişlerdir. Aynı zamanda rakibin belirginlik kazanması, onun gelecek eylemlerinin ön görülebilir olmasına katkı sağlamıştır. Oluşturulan bu ağ içerisinde devletler kendi öz kimliklerini inşa etmiş ve rutinlerini geliştirmişlerdir. Söz konusu güvenlik ikileminin ortadan kalkması yeniden belirsizliğe neden olacak ve devletlerin zaman içinde oluşturdukları rutinler sarsılacaktır. Bu durum devletlerin ontolojik güvensizlik hissetmesine neden olacaktır (Mitzen, 2006:353-354).

2. 11 Eylül Terör Saldırılarından ABD'nin Güvenlik Politikaları

11 Eylül 2001 tarihinde, El- Kaide tarafından kaçırılan dört ABD uçağı Dünya Ticaret Merkezi'nin (New York) kuzey ve güney kulelerine, ABD Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) çarpmış ve Beyaz Saray'ı hedef alan son uçak Pennsylvania'ya düşmüştür. Eş zamanlı olarak yapılan terör saldırıları neticesinde 2.973 insan yaşamını yitirmiştir (The 9/11 Commission Report, 2004:311). 11 Eylül saldırıları, devlet dışı bir aktörün uluslararası sınırları aşan ve binlerce kişinin ölümüne yol açan bir terör eylemi olarak dünya siyasetinde yerini almıştır (Goldstein ve Pevenhouse, 2015:277). Söz konusu saldırılar neticesinde terörizm, küresel bir sorun olarak ele alınmış ve ABD'nin ulusal güvenlik doktrinlerinin ana başlığı haline gelmiştir.

ABD'nin 2002 tarihinde yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejik belgesinde tehdit kaynağına yönelik algının değiştiği açık bir şekilde görülmektedir. Belgeye göre, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD ve müttefikleri için yeni tehdit kaynağı haydut devletler ve terörizmdir. Bu bağlamda ABD ve müttefiklerinin bu tehditleri bertaraf etmek için daha gelişmiş stratejilere ihtiyacı vardır (The White House Washington, 2002:13).

Söz konusu grupların gücünün, kendi gücünü Sovyetler Birliği'ne karşı göstermiş olan ABD'nin karşısında önemsiz olduğu vurgulanmakla birlikte, belgede asıl endişenin bu grupların kitle imha silahları elde etme yönündeki isteklerinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Söz konusu gruplara ilişkin özellikler ise şu şekilde belirtilmiştir: kendi liderlerinin çıkarları için

kaynaklarını kullanmakta ve halklarına işkence etmektedirler; uluslararası hukuka aykırı davranmaktadırlar; dünyaya terörü yaymayı hedeflemektedirler; kitle imha silahlarına ve ileri seviyede teknolojiye sahip olmayı hedeflemektedirler; ABD'nin benimsediği değerlerden nefret etmektedirler (The White House Washington, 2002:14).

2002 belgesinde üzerinde durulan önemli hususlardan biri ise 'önleyici vuruş (preemptive strike)' kavramına ilişkindir. Söz konusu grupların kitle imha silahlarına sahip olma hedefleri karşısında ABD'nin ilk vuruş gücünü elinde bulundurmasının mecburiyeti üzerinde durulmuştur. Tehdidin ne zaman geleceği belli değildir. Bu yüzden ABD olası bir tehdit hissetmesi durumunda önleyici vuruşta bulunacaktır. Söz konusu belge, ABD'nin terör örgütü olma potansiyeline sahip olan grupları var olduğu alanda vurma hakkına sahip olduğunu vurgulamaktadır (The White House Washington, 2002:15).

11 Eylül terör saldırılarının ardından ABD'nin 'mutlak egemen' rolünden 'hayırlı hegemon' rolünü üstlendiği bir sürecin başlamış olduğu görülmektedir. Bu noktada dünya lideri ABD'nin ulusal güvenliğine, değerlerine veya müttefiklerine yönelik herhangi bir saldırı durumunda başka devletlerin onayını almaksızın müdahalede bulunacağı vurgusu ön plana çıkmaktadır. Her türlü tedbir, herhangi bir kısıtlama kabul etmeksizin alınacaktır. Bu bağlamda söz konusu belge, "1972 tarihli Anti-Balistik Füze Antlaşması ve Kyoto Protokolünden" çekilmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Öte yandan ABD hegemonyasının, kendisine ahlaki bir misyon yükleyip stratejisini meşrulaştırma yoluna gittiği görülmektedir. Buna göre ABD, hâlihazırda 'evrensel iyinin' kendisidir. Bu stratejisini yaparken ABD'nin dini bazı sembolleri araçsallaştırdığı dikkat çekmektedir. Şer ekseni, Haçlı Seferleri gibi bazı söylemler bu duruma ilişkin önemli bir emsal niteliğindedir (Erhan, 2006:12).

ABD'nin yukarıda ele alınan tutum ve stratejileri siyasal olanı belirleyen egemen kavramı ile özdeşleşmektedir. Bu noktada egemen; dost düşman ayrımını yapması, olağanüstü ve acil durumları belirlemesi ve gerektiğinde yasayı askıya alması gibi kriterleri taşıması nedeniyle Bush yönetiminin kendisidir. Bush yönetimi, 11 Eylül terör olayları sonrasında terörizmi ciddi bir güvenlik tehdidi olarak göstermiş, şer ekseni söylemiyle düşman tanımını oluşturmuş, strateji belgesinde müttefiklerinin güvenliği üzerinde durarak dostunu belirlemiş, Kyoto Protokolü'nden çekilerek yasayı askıya almış ve 2002 Strateji belgesinden kısa bir süre sonra Afganistan'ı işgal ederek dost düşman ayrımını derinleştirip uç nokta olan savaşı başlatmıştır.

2006 Strateji belgesinde incelendiğinde terörizmle karşı mücadelenin yine ön planda olduğu görülmektedir. “Teröre karşı savaş” ve “özgürlüğün yayılması” vurgusu yapılmakla birlikte ABD'nin bir savaş durumunda olduğu ifade edilmiştir (Karakaya, 2010:86). Belgenin üzerinde durduğu konu alanları ise genel olarak şu şekildedir: terörizme karşı ve kitle imha silahlarının terör örgütlerinin elinde bulunması karşı mücadele, baskıcı totaliter rejimlerin içindeki demokrasi yanlısı reformist muhaliflerin desteklenmesi, demokrasinin, insan haklarının, özgürlüğün baskıcı rejimlerde yayılmasını sağlama (The White House Washington, 2006:6-7).

2006 ABD Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde ön plana çıkan üç konu başlığının olduğu açıkça görülmektedir: terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, baskıcı rejimleri demokratikleştirme. Söz konusu başlıklar incelendiğinde ABD'nin hegemon olarak kendi gücünü hissettirmek ve değerlerini yaymak gibi hedeflere sahip olduğu görülmektedir.

2008 ABD Ulusal Savunma Strateji Belgesi, diğerleri ile paralel bir şekilde her şeyden önce ABD halkının korunmasının gerekliliği üzerinde durmuş, kitle imha silahları, doğal kaynaklara ilişkin olası rekabetler ve bölgesel güçlerin yükselişi gibi konular üzerinde durulmuştur. Belge, Kuzey Kore ve İran gibi haydut devletlerin küresel ölçekte tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda İran terörizmi desteklemek ile suçlanırken buna açık bir örnek olarak Irak ve Afganistan'da gelişmeye başlayan demokrasiyi engellemeye çalıştığı belirtilmiştir. İran terör yanlısı gruplara destek vermekle de suçlanmıştır. Öte yandan tehdidin bir başka bölümünün ise İran'ın geliştirdiği nükleer çalışmalar ve zenginleştirmeye çalıştığı uranyum olarak belirlenmiştir (Karakaya, 2010:91).

Başkan Barack Obama döneminde Mayıs 2010 tarihinde yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde, Soğuk Savaş'ın geride kaldığı yirmi yıl içerisinde, dünyada barışçıl demokrasilerin yaygınlaştığı, nükleer savaş korkusunun ortadan kalktığı ve büyüyen küresel ekonomi ile artan ticaret aracılığıyla karşılıklı bağımlılık ekseninde ulusların birbirlerine bağlandığı, iş birliğine dayalı bir düzenin başladığı ifade edilmiştir. Belge bu ilerlemelerin yanında bazı sorunların var olduğunu da vurgulamış ve bunları şu şekilde sıralamıştır: Dini, etnik kabile kimliğine dayanan ideolojik savaşlar; yayılan nükleer silahlar; eşitsizlik ve ekonomik istikrarsızlıklar; çevre kirliliği; gıda ve sağlık güvensizliği (The White House Washington, 2010:1-2).

Belgede, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik en ölümcül saldırıların gerçekleştirildiği ve söz konusu saldırılarla birlikte ciddi bir tehdidin var olduğu belirtilmiştir. Bu tehdide karşı ABD'nin toprak bütünlüğünü

koruyabilmesi için güçlü ve dayanıklı önlemlerin alınmasının zaruri bir ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Terörizmin yanı sıra ABD'nin karşı karşıya kaldığı tehditlerin bir diğer kaynağı olarak küresel ekonomik kriz gösterilmiştir. ABD'nin güçlü ittifak ilişkilerine, sağlam bir orduya, dünyanın en büyük ekonomisine ve muhkem bir demokrasiye sahip olduğu ifade edilmiş ve bu ifadeler aracılığıyla önceki belgelere paralel olarak ABD'nin kimliğine ilişkin nitelikleri yinelenmiştir. 2010 Stratejisi ABD'nin liderliğini yenilemeyi hedeflerken bu bağlamda uluslararası iş birliklerini arttırmayı öncelenmiştir. Söz konusu liderlik, nükleer silahların yayılmasını önleme, iklim değişikliği ile mücadele etme, demokrasileri geliştirme gibi misyonları üstlenmiştir. Özellikle şiddet yanlısı unsurların nükleer silahlara sahip olma istekleri, ABD için elimine edilmesi gereken büyük bir tehdit olarak belirtilmiştir (The White House Washington, 2010:2-3).

Obama döneminde ABD'nin nükleer silahlara karşı yaklaşımı, diğer başkanların yaklaşımlarından görece olarak farklılık göstermektedir. Başkan Obama'nın 2009 yılında Prag'da nükleer silahların azaltılmasına yönelik yaptığı konuşmadaki yaklaşım, 2010 yılında yayınlanan Ulusal Stratejiye de yansımıştır. Söz konusu belgede, ABD'nin caydırıcılığa dayalı savunmasının güvenilirliği ve etkililiğinin artırılacağı ve buna karşılık nükleer silahlarının azaltılacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmış ve Kuzey Kore ile İran gibi ülkelerin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirememeleri başarısızlıklarından dolayı sorumlu tutulacakları belirtilmiştir. Bu noktada ABD'nin misyonu, nükleer gücün terörist gruplardan korunması için küresel düzeyde verilen çabaya liderlik etmek olarak belirlenmiştir (The White House Washington, 2010:3).

Başkanlık süresince 'Amerika'yı Yeniden Güçlü Yap' sloganını dile getiren Donald Trump, 2017 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde hedeflerinin; ekonomiyi canlandırmak; orduyu yeniden inşa etmek; sınırları ve egemenliği korumak; Amerikan değerlerini geliştirmek olduğunu ilan etmiştir. Belgede Trump, ABD'nin karşı karşıya kaldığı bazı tehditleri şu şekilde sıralamıştır: Haydut rejimlerin nükleer silahları ve dünyayı tehlike altında bırakan füzeleri ele geçirmeleri; radikal İslami terör örgütlerinin yaygınlık kazanması; terör unsurlarının Ortadoğu'nun büyük kısmını ele geçirmesi; rakip güçlerin agresif tutumlarda bulunması; geçiş dönemi sınırlar ve göç yasalarının güvenlik sorunlarına neden olması. Başkan Trump'ın imzasının taşıdığı söz konusu bölümde bu tehditlere çözüm de sunulmuştur. Nükleer antlaşmaları yok sayan Kuzey Kore gibi haydut ve İran gibi diktatörlük rejimlerinin gündeme getirilip dünyayı bu tehlikeyle

yüzleştirmek hedeflenmiştir. Ortadoğu'daki ittifakların yenilendiği ve terörist grupların finansmanlarının kesildiği belirtilmiştir. Bunlara ek olarak ABD'nin ekonomik haksızlığa ve ticaret uygulamalarına müsamaha göstermeyeceği ifade edilmiştir (The White House Washington, 2017).

Joseph Robinette Biden 2021 yılında ABD'nin 46. Başkanı olarak göreve başlamıştır. Aynı yıl yayınlanan Geçici Ulusal Strateji Belgesi'nin girişinde Başkan Biden, küresel dinamiklerin değiştiğini ve yeni krizlerin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Pandemi, iklim krizi, dördüncü sanayi devrimi, nükleer silahların yayılması önemli sorun alanları olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu sorunlara ilişkin çözüm ise müttefiklerle ortak amaçlar doğrultusunda iş birliği yapılması ve ABD'nin kendisini yenilenmesi yoluyla Amerikan çıkarlarının ve evrensel değerlerinin korunması şeklinde sunulmuştur (The White House Washington, 2021).

Geçici belgenin ilerleyen bölümlerinde dünyadaki güç dağılımının değiştiği ve bu durumun yeni tehditlere yol açtığı belirtilmiştir. Çin'in gelişen teknolojik, askerî, ekonomik ve diplomatik gücüyle uluslararası sistemde sürekli ve istikrarlı bir meydan okumayla gündeme geldiği ve ABD'nin potansiyel tek rakibi olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Rusya Federasyonu ise küresel arenada etkinliğini artırma çabası içinde olan ve yıkıcı bir rol üstlenen bir aktör olarak belgede yer almıştır. Bu bağlamda Moskova ve Pekin yönetimleri ABD'nin dünya çapındaki çıkarlarını yıpratmaya ve müttefiklerinin savunulmasını engellemeye yönelik politikalar izlemekle itham edilmiştir. İran ve Kuzey Kore bölgesel aktörler olarak ele alınmış ve söz konusu ülkelerin bölgesel istikrarsızlığa sebebiyet vermekle birlikte ABD'yi ve müttefiklerini tehdit ettikleri ifade edilmiştir. Aynı zamanda bu ülkelerin güç dengesini bozacak çeşitli teknoloji ve yetenekleri elde etmeye hevesli oldukları belirtilmiştir. Öte yandan bu belgede de uluslararası terörizm ve şiddet üreten aşırı rejimler ABD güvenliği ve çıkarları için tehdit olarak görülmüştür. Tüm bu tehditler karşısında ABD, kendi değerleri ve gücü aracılığıyla tüm dünyayı daha özgür, daha güvenli ve daha müreffeh hale getirme misyonlarını üstlenmiştir (The White House Washington, 2021:8).

İncelenen strateji belgelerinde açıkça görülmektedir ki ABD'nin 11 Eylül sonrasında siyasal söylemde düşman olarak belirlediği gruplar şu şekildedir: Şer eksenini tanımlanan İran, Irak ve Kuzey Kore; baskıcı ve demokrasiden uzak rejimler, terör grupları, güç dağılımını değiştiren yükselen güçler. Bu bağlamda tehdidi arttıran konular ise kitle imha silahlarının yaygınlaşması, terör unsurlarının eline geçmesi, haksız ekonomik rekabet ve haydut devletler olarak belirtilmiştir. Yükselen bölgesel güçler ile rekabetin ve ilginin arttığı doğal kaynaklar da tehdit algısını arttıran diğer unsurlar

olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD düşmanlarına karşı birleşmek için müttefiklerini, uluslararası örgütleri dost olarak görmüş ve bunun yanına demokratikleşme isteği gösteren geri kalmış ülkeleri de eklemiştir.

ABD'nin tarihsel süreç içinde yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejileri Belgelerinin genel hatlarıyla aynı tehditler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak söz konusu belgelerde göze çarpan temel husus, ABD'nin tehdit algılamaları aracılığıyla kendi gücüne, demokrasisine ve sistemdeki konumuna sürekli olarak yaptığı atıf ve bu doğrultuda dünya güvenliği ve refahı için üstlendiği misyondur. İlgili belgelerde söz edilen hususlar ontolojik güvenlik perspektifinde irdelendiğinde görülmektedir ki, ABD kendi ötekisini tanımlayarak onun özelliklerini ve kabiliyetlerini öğrenmekte, bu doğrultuda ontolojik güvenliğini sürdürmektedir.

3. 11 Eylül Terör Eylemlerinin Ardından ABD- İran İlişkileri

İran, Ortadoğu sınırları içinde önemli bir konuma sahiptir ve bu önemin altında yatan sebepler şu şekildedir: İlk olarak İran, Basra Körfezi'nin doğusunda konumlanmakta olup körfeze giren ve çıkan bütün deniz taşıtlarının geçiş yapmak durumunda kaldığı Hürmüz Boğazı'na hâkim olarak jeostratejik bir üstünlüğe sahiptir. İkincisi geniş petrol rezervlerine sahip olan İran'ın petrol rezervleri, dünyadaki toplam petrol rezervlerinin %10'una tekabül etmektedir. Son olarak İran, güçlü bir balistik füze sistemine sahip olup bu gücüyle Ortadoğu'nun herhangi bir noktasını vurma kapasitesine sahiptir (Nye ve Welch, 2013:322).

Rıza Şah Pehlevi döneminde ABD-İran ilişkileri, olası bir SSCB tehdidi üzerine kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına karşı bölgede önemli bir konumda olan İran, ABD tarafından desteklenmiştir. Bu bağlamda söz konusu dönemde, ABD-İran ilişkileri olası bir SSCB tehdidine karşı iş birliğine ve güvene dayalı bir şekilde gelişmiştir. SSCB tehdidini bertaraf etmek için bölgede İran'ı destekleyen ABD, İran'a silah yardımıyla bulunmuş, 1971 ve 1979 yılları arasında söz konusu yardım miktarı 12 milyar dolara ulaşmıştır (Arı, 2004:258).

İran İslam devrimi ile 1979 yılında bir grup radikalın ABD büyükelçiliğini basması ve diplomatları rehin alması sonucunda ilişkilerin gerilim dönemi başlamıştır. Bu tarihten itibaren İran, ABD'yi 'en büyük şeytan' olarak tanımlamaya başlamıştır. Öte yandan 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD de İran'ı 'şer eksenli' içine dâhil etmiş ve iki ülke arasında ilişkiler 'düşman paradigması' etrafında şekillenmiştir (Ekinci, 2009:274).

11 Eylül terör saldırılarını ilk kınayan devlet olması ve ABD'ye süreç içinde destek vermesi açısından Hatemi döneminde iki devlet arasında geliştirilmeye çalışılan ilişkilerin varlığından söz etmek mümkündür. Bu doğrultuda İran'ın Afganistan ile mezhepsel farklılığa sahip olması, Taliban rejimine karşı olması, söz konusu rejimin 1998 senesinde İranlı sekiz diplomatı ve bir gazeteciyi öldürmesi, İran'ın ABD'ye olan desteğini açıklar niteliktedir (Karakaya, 2010:120).

İran, Taliban'a karşı 'sonsuz özgürlük' operasyonu sırasında ABD'ye araştırma ve kurtarma çalışmaları için kendi topraklarını kullanım izni vermiştir. Buna ek olarak El Kaide üyelerini tutuklayacağını söylemiş ve sınır güvenliğini arttırmıştır (Ekinci, 2009:281).

Hatemi'nin bu çabaları ABD'nin yürüttüğü sağ siyasette karşılık bulmamıştır. Bunun yanı sıra İran içinde de ABD karşıtı sesler hâlâ oldukça yüksektir. Fakat siyasal olanı keskinleştiren gelişme, Bush'un 29 Ocak 2002 tarihli ulusa sesleniş konuşması olmuştur. Konuşmanın ana konusunu ABD'nin ve müttefiklerinin güvenliğini sağlamak teması oluşturmuştur. Bu bağlamda kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve teröre karşı mücadelenin başlatılması konularının üzerinde durulmuştur. Ayrıca Irak, İran ve Kuzey Kore bu konuşmada 'şer ekseninin' üç ana aktörü olarak belirlenmiştir (Kelley, 2007:179).

İran'ı bir tehdit unsuru olarak gören ABD için, yukarıda ulusal strateji belgelerinde de ele alındığı gibi, bu tehdidin iki kaynağı bulunmaktaydı: İran'ın uranyum zenginleştirme niyeti ve ABD değerlerini özümsemeyen demokrasi dışı yapısı.

14 Ağustos 2002 tarihinde İran Ulusal Direniş Konseyi ABD Ofisi, İran'ın gizli nükleer belgelerini açıklamıştır. Bu durum Irak'ın işgalinden sonra gözlerin çevrildiği İran'ın üzerindeki baskının artmasına sebebiyet vermiştir. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu İran'dan konuya ilişkin bir açıklama beklemiş ve böylece İran'ın nükleer programına ilişkin tartışmalı süreç başlamıştır (Karakaya, 2010:122).

Öte yandan İran'ın nükleer enerjisinin oluşumuna yardım eden devlet de ABD olmuştur. İki devlet arasında anlaşma Şah döneminde 1957 yılında yapılmış olup ilk reaktör 1967 yılında Tahran Üniversitesi'nde kurulmuştur. 1968 yılında İran Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na taraf olarak bulundurduğu nükleer kaynağı barışçıl niyetlerle kullanacağına dair taahhütte bulunmuştur. Takip eden süreçte İran'ın petrol satışlarının artmasıyla birlikte nükleer çalışmalarının arttığı da görülmektedir. İki devlet

arasında nükleerin geliştirilmesine dair iş birliği öylesine gelişmiştir ki 1978 yılında İran'ın kullanılan nükleer yakıtı tekrar kullanabilmesi için taraflar arasında "En Çok Kayırılan Ülke (*Most Favored Nation*)" anlaşması imzalanmıştır (Kibaroglu, 2006:7-8).

İran İslam Devrimi ve İran- Irak savaşı gibi gelişmeler neticesinde ABD ve İran arasındaki nükleer iş birliği ortamı sona ermiştir. Öyle ki Ayetullah Humeyni de nükleere ilişkin çalışmaların duraklamasına neden olacak kararlar almıştır. Böylece bir süre İran'ın nükleer faaliyeti durmuştur. İran, Çin ve Rusya ile iş birliği yaparak yeniden faaliyetlerine başlamıştır. 11 Eylül terör olaylarının akabinde ABD'nin İran'ın bu faaliyetlerine tepkisi uranyum zenginleştirdiği yönünde olmuştur. İran bu tarihten itibaren ABD tarafından desteklenmeyerek, gizlice uranyum zenginleştirdiği yönündeki eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca İran'a karşı yaptırımlar ve bir dizi ambargolar da bu tarihten itibaren söz konusu olmuştur.

ABD'nin 11 Eylül terör saldırılarının ardından İran'ın nükleer programının son bulmasına ilişkin tavrı açık bir şekilde sürmüştür. 2003 yılı itibariyle ABD, Avrupa Birliği (AB) aracılığıyla İran'ın nükleer programının son bulması ve uranyum zenginleştirmesinin engellemesine ilişkin politikalar yürütmüştür. Söz konusu yıldan 2005 yılına dek süreç görece başarılı bir şekilde ilerlemişse de 2005 yılında İran'da gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçiminin ardından beklenen aday Ekber Haşimi Rafsancani'nin yerine Mahmud Ahmedinejad'ın başkan olarak seçilmesi dengelerin sarsılmasına neden olmuştur. Ahmedinejad, yönetime geçtikten sonra İran'ın kendi nükleer enerjisini geliştirmeye hakkının olduğunu ve bu hakkın uranyum zenginleştirmeyi de içerdiğini ilan etmiştir. Söz konusu açıklamanın akabinde İran, uranyum zenginleştirmeye başlamış ve AB ile başlatılan müzakere süreci sekteye uğramıştır (Keskin, 2013:102-105).

Ahmedinejad'ın 2006 yılında Başkan Bush'a gönderdiği mektup ile devrimden sonra İran, ABD ile ilk kez doğrudan iletişim kurmuştur. Ahmedinejad, söz konusu mektupta Latin Amerika'dan Ortadoğu'ya çeşitli bölgelerdeki sorun alanları üzerinde durmuş; ABD'nin demokratik değerleri ile izlediği politikalar arasında çelişkiler olduğunu söylemiş ve açıkça liberal demokrasinin iflas ettiğini iddia etmiştir. Mektupta, nükleer silah ve düşman tehdidiyle oluşturulan politikaların ABD halkına korkudan başka bir şey kazandırmadığı ve bu tehditle işgal edilen bölgelerin istikrarsızlaştırılıp bölge haklarının derin bir trajediye maruz bırakıldığı ifade edilmiştir. Buna ek olarak Ahmedinejad, mektupta İran'ın nükleer programının sonlanacağına ilişkin hiçbir ifadeye yer vermemiştir (Yakın Doğu Haber, 2006). Başkan Bush yönetimi süresince gergin seyreden ABD-İran ilişkileri İran'a yönelik

yaptırımlar ve ambargolarla İran'ı ekonomik anlamda zora sokma ve yıldırma girişimleriyle noktalanmış ve söz konusu ilişkilerin 2009 yılında göreve başlayan yeni demokrat Başkan Barack Obama döneminde daha ılımlı seyredeceği düşünülmüştür.

Başkan Obama döneminde ABD-İran ilişkileri görece olarak daha ılımlı bir havada başlasa da ilerleyen süreçte Ahmedinejad'ın üzerinde anlaşılacak konuların dışında hareket etmesi ve bu eylemin karşılığında yaptırımların artmasıyla söz konusu ilişkiler yeniden gerilimli bir sürece girmiştir. 2010 yılında Brezilya ve Türkiye'nin çabalarıyla İran nükleer programına ilişkin yeni formüller geliştirilmeye çalışılmıştır. 2010 yılında Tahran Bildirisi'ni yayımlayan üç ülkenin aldığı karara göre, nükleer takas formülünü ortaya koyulmuş ve bu formül ışığında İran'ın Türkiye aracılığıyla Batı'ya 1.200 kg az zenginleştirilmiş uranyum vermesi karşılığında Batı'dan nükleer yakıt çubuğu temin edeceği gündeme getirilmiştir. Fakat bildiri öncesinde İran'ın Kum kentinde bulunan nükleer tesisinde %20 oranında uranyum zenginleştirdiğini ilan etmesi, Türkiye ve Brezilya öncülüğünde başlatılan müzakere sürecini baltalamıştır. Nitekim Türkiye ve Brezilya'nın geliştirdiği formül Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri tarafından tatmin edici bulunmamış ve neticede aynı yıl içinde Genel Kurul'dan İran'a yönelik yeni bir yaptırım kararı alınmıştır. Bununla birlikte ABD, AB ve Kanada İran'a yönelik uygulanan yaptırımları ağırlaştırılmıştır (Oran, 2017:456-457).

Ekonomik yaptırımlar, İran'ın uluslararası alandaki izolasyonuna neden olmuş ve bu durum da İran'ın ekonomisinin önemli oranda zarar görmesiyle sonuçlanmıştır. Pek çok alanda ortaya çıkan ekonomik problemlerden en çok etkilenen alanlardan birisi de petrol gelirlerindeki gözle görülür düşüş olmuştur. Söz konusu gelir 2012-2013 mali yılında %5,8'e tekabül ediyorken, 2013-2014 yılları arasında petrol geliri bir önceki seneye oranla %1,7 azalmıştır (World Politics Journal, 2015). İran, ithalatçılarının petrol alımlarını önemli ölçüde azaltmaları neticesinde günde tahmini 700.000-1.000.000 varil arası petrol gelirinden mahrum olmuştur (The White House, 2012). Söz konusu ekonomik problemler siyaset-toplum arasında gerilime neden olmuş ve 2013 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Hasan Ruhani İran'ın on birinci cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Şen, 2017:6).

Hasan Ruhani, nükleer krizin ve yaptırım probleminin uluslararası arenada iş birliği içinde çözülmesi gerektiğini vurgulamış ve bu bağlamda nükleer enerjinin önemli olduğu kadar endüstrinin sürdürülmesindeki gerekliliğin de üzerinde durmuştur. Öte yandan Ruhani, ABD ile İran arasındaki ilişkiyi 'kronik bir yara' olarak tanımlayarak, ortak çıkarlar

çerçevesinde iki ülkenin iyi niyet ve saygı içinde hareket edebileceğini vurgulamıştır (BBC News, 2013). Başkan Obama yönetiminin ılımlı tutumu ve Ruhani'nin uzlaşmacı tavrı ile ilişkilerde görece bir yumuşama söz konusu olmuştur. Bu çerçevede 2015 yılında P5+1'in (BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesi ve Almanya) yanı sıra pek çok bölgesel gücün yer aldığı İran Nükleer Antlaşması olarak da bilinen Ortak Eylem Planı Antlaşması (JCPOA-Joint Comprehensive Plan of Action) imzalanmıştır. Antlaşma bağlamında İran'a yönelik uygulanan yaptırımların yumuşatılmasına ve buna karşılık İran'ın nükleer programının önemli ölçüde kısıtlanmasına karar verilmiştir (Robinson, 2021). Söz konusu dönemdeki yumuşamanın dost-düşman ilişkisinin ortadan kaldırılması niyetiyle yapılmadığı düşünülmektedir. Zira taraflar kendi çıkarları doğrultusunda masaya oturmayı kabul etmiş ve algıladıkları tehdidi bertaraf etmeye yönelik hareket etmişlerdir. Nitekim ilerleyen süreçte söz konusu ılımlı havanın, tarafların beklentilerini elde edememeleri nedeniyle yeniden tersine döndüğü görülecektir.

ABD'nin kırk beşinci başkanı Donald Trump, Mayıs 2018'de İran'a yönelik baskı oluşturarak daha etkili bir antlaşmanın oluşturulacağını ileri sürerek JCPOA'dan ABD'nin çekileceğini açıklamıştır. Trump yönetimi, ekonomik yaptırımların ağırlaştırılması yoluyla İran'ı yeni ve daha kapsamlı bir antlaşma için ikna edeceğini düşünmüşse de süreç planlandığı gibi devam etmemiş; İran, ekonomik yaptırımlara rağmen yeniden müzakere masasına oturmayacağını beyan etmiştir. 2019 yılı itibariyle İran'ın, JCPOA'nın dayattığı yükümlülüklerden kademeli olarak çekilmesi ile birlikte sorun derinleşmiştir (Şen, 2021:3).

Başkan Trump döneminde ABD-İran ilişkilerinin gerilimi arttıran bir diğer gelişme ise, Başkan Trump'ın İslam Devrim Muhafızları Birliği'ni (IRGC), terör örgütü olarak belirlemesidir. Bu bağlamda İslam Devrim Muhafızları Birliği, teröre destek vermek ve terörü teşvik etmekle suçlanmıştır (CFR.org Editors, 2019). Trump, İslam Devrim Muhafızları Birliği'ni İran'ın küresel terör faaliyetlerini uygulamada bir araç olduğu yönünde sert sözlerle itham etmiş ve söz konusu birliğe, birlik üyelerinin ABD'deki mal varlıklarını dondurmak gibi çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Buna karşılık İran Ulusal Yüksek Güvenlik Konseyi, ABD'nin Merkez Kuvvetler Komutanlığı'nı (CENTCOM) terörist ilan etmiş ve ABD'nin terörizmin destekçisi olduğunu ifade etmiştir (Deutsche Welle, 2019).

11 Eylül Terör Saldırılarından itibaren ABD-İran ilişkileri ele alındığında, yukarıda belirtilen ulusal güvenlik stratejileri belgelerinde yer alan tanımlamalara paralel olarak, ABD dış politikasının İran'ı zorlama yoluyla tehdit algılamalarını elimine etme üzerine kurulu olduğu

görülmektedir. Bu bağlamda süreç içinde, diplomasinin uluslararası örgütler aracılığıyla sürdürüldüğü gözlemlenmekle birlikte ofansif ABD dış politikasının daha çok ekonomik yaptırımlar yoluyla düşmanını bezdirme üzerine yürütüldüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Hegemon güç olarak ABD, nüfuzunu kullanarak pek çok bölgesel gücün İran'a karşı kendisi ile birlikte hareket etmesini sağlamıştır. Bu sayede İran, marjinal bir çizgiye itilmiş, izole ettirilmiş ve ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. ABD söz konusu politikalara ilişkin meşruiyetini sağlamak amacıyla İran'ın nükleer programını hedef göstermekle kalmamış buna ek olarak İslam Devrimi Muhafızları Birliği'ni terör örgütü olarak ileri sürerek tehdit algılamalarını ileri bir boyuta taşımıştır. Bu yolla İran'ın terör unsurlarını destekleyen ve teşvik eden nitelikte uygulamaları olan bir 'terör devleti' olarak tanımlanması, dost-düşman ayrımı içindeki kutupların belirginleşmesinde katkıda bulunmuştur.

Sonuç

İran ve ABD'nin ilişkileri tarihsel süreç içinde inişli çıkışlı bir seyrerde ilerlemiştir. Dönemsel olaylar gerekli şartları belirlemiş ve çıkarları doğrultusunda hareket eden devletler realist yaklaşımlarla ilişkilerini çıkarları etrafında şekillendirmiştir. Bu bağlamda kimi zaman İran, ABD için düşmanı SSCB karşısında iyi bir müttefik olurken kimi zaman da düşman olmuştur.

Soğuk Savaş dönemi boyunca düşmanını komünizm üzerinden SSCB olarak belirleyen ABD, siyasal özünü buna dayanarak oluşturmuş, birliğini bu şekilde gerçekleştirmiştir ve hegemon gücünü bu yolla meşrulaştırmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte sistemdeki dengelerin seyri değişmiş ve ABD yeni bir düşmana ihtiyaç duymuştur.

11 Eylül terör eylemleri ABD için oldukça büyük bir travma olmuştur. Öte yandan ABD, karşısında konumlandıracak yeni düşmanını bulmuştur. Terörizm, demokratik olmayan rejimler ve Hıristiyanlığın karşısında Radikal İslam yeni ötekinin oluşmasında anahtar kelimeleri oluşturmuştur. 'Öteki' yeniden 'kimlik' üzerine belirlenmiştir. Siyasal özün oluşmasında başka bir medeniyet 'bizden olmayan' olarak belirlenmiş ve ABD'nin ulusal strateji belgeleri ile 'onları bize benzetme' süreci başlamıştır.

ABD güvenlik belgelerinde saptanan bazı sorun alanlarının yıllar içinde kendisini tekrarladığı bulgusuna ulaşılmıştır. ABD güvenlik tehdidi olarak terörizmi, kitle imha silahlarının yayılmasını ve bu terör gruplarının eline geçmesini, baskıcı rejimleri, haksız ekonomik rekabeti, uluslararası sistemde yeni güçleri görmüştür. Bu noktada her türlü gücü kullanarak bunlara karşı savaşma hakkını kendisinde görmektedir. Sistemin belirleyici ve dizayn edici

mekanizması olarak ABD'nin 11 Eylül terör olayları sonrasında yeni görevi, terörizme karşı savaşmak, baskıcı rejimleri ehlileştirerek onları demokratikleştirmek hatta onların karşısında bulunan demokrasi yanlısı muhalifleri desteklemek olarak belirlenmiştir. Bu tarihten itibaren 'hayırlı' bir hegemon olan ABD'nin misyonu kendisindeki evrensel güzeli, iyiyi ve doğruyu Doğu toplumlarına ihraç etmek olacaktır.

ABD'nin demokrasi ihraç etme ve özgürleştirme söylemleri etrafında şekillenen politikalarına örnek olarak Afganistan ve Irak gösterilebilir. Bu bölgeleri göz önünde bulundurduğumuzda bugün çatışma ortamının devam ettiği, bölgedeki istikrarın sağlanamadığı görülmektedir. Buradan hareketle çalışmanın esas sorusuna dönmekteyiz. ABD süreç içinde iddia ettiği üzere demokratikleştirme ve özgürleştirme gayeleri bağlamında mı politikalarını uyguladı yoksa bütün bu süreç ABD'nin kendi siyasal özünü oluşturup kendisini meşrulaştırmasının bir aracı mıydı? Bunun için İran örneği ele alınmıştır. Konu incelendiğinde anlaşılmaktadır ki ABD, İran'ın nükleer çalışmalarını kendi isteği doğrultusunda başlatmıştır. Ayrıca Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması, Atom Enerjisi Kurumu gibi oluşumlar tarafından İran denetlenmektedir. ABD'nin yıllardır İran'a yönelik sürdürdüğü politikalar, ekonomik yaptırımlar ve ambargolar pratikte kesin sonuç vermesi açısından eksiktir. O halde süreç içinde ABD'nin İran'ı dost düşman ayrımı çerçevesinde siyasal alana ittiği görülmektedir.

Netice itibariyle çalışmanın hipotezinin çalışmaya uygunluğu gözlemlenmektedir. Elde edilen bulgular ışığında ABD'nin İran'ı siyasal düşman olarak belirlediği sonucuna varılmıştır. Buna karşılık İran için de ABD siyasal düşmandır. Bu durum ikili ilişkilerde krize yol açmakla birlikte yönetimleri kendi içlerinde meşrulaştırmaktadır. Ortak düşman vurgusu kitlelerin güvenlik tehdidi nedeniyle birleşmesine yol açmaktadır. ABD'nin bu tutumunun İran içindeki radikal oluşumları engellemediği gibi sorunu daha derinleştirmektedir. İran nükleer faaliyetlerine devam etmektedir. Dolayısıyla ekonomik sarsıntı ve bölgesel çatışma sürmektedir.

Öte yandan konu ontolojik güvenlik yaklaşımıyla ele alındığında da benzer sonuçlara varılmaktadır. Kimliğin güvenliğine odaklanan ontolojik güvenlik anlayışı, kimliğin sürekliliği ve istikrarı doğrultusunda aktörlerin ontolojik güvenlik içinde olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda kişinin kendisini varoluşsal olarak tanınmasının önemi üzerinde durulmakla birlikte ontolojik güvenliğin devamlılığı için rakibinin özelliklerini de bilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda ABD'nin Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinin incelendiği bölümde, söz konusu belgelerde ABD'nin fiziksel güvenliğinin sağlanmasının hedefleniyor olması ile birlikte ontolojik

güvenliğe ilişkin tanımlamaların ve misyonların da yer alıyor olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu belgelerde, karşı karşıya kalınan tehditler ortaya konulmuş, bunları elimine etmenin yolları belirlenmiş ve dünyayı daha güvenli ve müreffeh bir yer haline getirme misyonları üstlenilmiştir. ABD'nin ulusal gücünün ve kapasitelerinin sürekli olarak tekrarlandığı belgelerde, dünya liderliği düzleminde öz kimlik tanımlanması yapılmıştır. Öte yandan tehdidin algılandığı aktörlere ve potansiyel bir rakip olarak görülen Çin'e dair tanımlamaların yer aldığı da görülmektedir. Bu bağlamda öz kimliğin sürekliliği için güvenlik ikileminin sürmesi ve bu sayede ontolojik güvenliğin korunması gerektiği sonucuna varılmıştır.

11 Eylül terör eylemlerinden bugüne yayınlanan bütün stratejik belgelerde İran'ın ayrıca vurgulandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Yukarıda ifade edilen güvenlik ikileminin tarafı olan ülkelerden birini de İran oluşturmaktadır. ABD'nin İran'ı güvenliği için bir tehdit unsuru olarak kabul etmesi, rejimin karakterini ve politikalarını antidemokratik ve saldırgan olarak tanımlaması ve bütün bunları İran'ın nükleer kapasitesini geliştirmeye yönelik arzusuyla özdeşleştirmesi, 'şer ekseninin' bir parçası kabul edilen İran'ın ABD tarafından ambargolara ve uluslararası baskılara maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu yolla 11 Eylül terör saldırıları ile birlikte iki ülke arasında derinleşen kriz ABD tarafından dış politika rutinlerinin temel dinamiği haline gelmiş ve 'öteki' tehdidi üzerinden belirlenen kimliğin güvenliği sürdürülmüştür.

Kaynakça

- Arı, T. (2004). *Irak İnan ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. İstanbul: Alfa Kitabevi.
- Balaban, G. (2020). Ontolojik Güvenlik. *Uluslararası İlişkiler Konseyi*. (53), 1-7.
- BBC News. (2013). *Iran Election: Hassan Rouhani in His Own Words*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22921680> (Erişim Tarihi: 10.05.2021)
- CFR.org Editors. (2019). *Iran's Revolutionary Guards*. <https://www.cfr.org/backgrounder/irans-revolutionary-guards> (Erişim Tarihi: 10.05.2021)
- Çağrı E. (2006). ABD Nasıl Bir Dünya Sistemi Kurmak İstiyor? Türkiye-Avrupa Birliği-ABD: İlişkiler Nereye Gidiyor”, *Tepav Ortak Çalıştay Raporu*, Ankara.
- Çelikpala M. (2019). Güvenlik İkilemi. *Uluslararası İlişkiler Konseyi* (48), 1-5.
- Deutsche Welle. (2019). *ABD İran Devrim Muhafızlarını Terör Örgütü İlan Etti*. <https://www.dw.com/tr/abd-iran-devrim-muhaf%C4%B1zlar%C4%B1n%C4%B1-ter%C3%B6r-%C3%B6r-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-ilan-etti/a-48255768> (Erişim Tarihi: 20.05.2021)
- Deveci, C. (2002). Faşizmin Yorumlanması Ya Da Carl Schmitt'in Saf Siyaset Kuramı. E. Fuat Keyman (Ed.) *Liberalizm, Devlet, Hegemonya* (s.32-87). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ekinci A. C. (2009). *İnan Nükleer Krizi*. Ankara: Usak Yayınları.
- Goldstein, J. ve Pevenhouse S.J.C. (2015) *Uluslararası İlişkiler*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Karakaya, İ. (2010). *11 Eylül 2001 Sonrası ABD'nin Değişen Güvenlik Algulamaları ve Politikaları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kelley, Colleen Elizabeth. (2007) *Post-9/11 American Presidential Rhetoric A Study of Protofascist Discourse*. Maryland: Lexington Books.
- Keskin, M. H. (2013). Nükleer Krizde AB'nin İran Politikaları: Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9 (34), 87-118.
- Kıbaroğlu, M. (2006). İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı'nın Tutumu: Şah'a destek Mollalara Yasak. *Akademik Orta Doğu*, (Eyüp Ersoy Çev.)1(1), 77-111.
- Laing, R. D. (1960). *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness*. London: Penguin Books.
- Mitzen, J. (2006). Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*, 12 (3), 341-370.

- Nye, J.ve S. D. A. Welch. (2013). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. (Renan Akman Çev), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oran, B. (2017). *Türk Dış Politikası Cilt III*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Robinson, K. (2021). What Is the Iran Nuclear Deal? *Council on Foreign Relations*. Alındığı yer: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-iran-nuclear-deal> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)
- Schmitt C. (2006). *Siyasal Kavramı*. (Çev. Ece Göztepe) İstanbul: Metis Yayınları.
- Sugunami, H. (2017). Kelsen/ Schmitt Üzerinden Egemenliği Anlamak. Esra Diri (Ed.) *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler* (s.789-814). İstanbul: Derin Kitabevi.
- Şen, G. (2021). Trump Dönemi ve Sonrasında İran'ın Nükleer Programı Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler Konseyi* (55), 1-9.
- Şen, G. (2017). *Ruhani Döneminde İran-ABD İlişkileri*. Ankara: İran Araştırmaları Merkezi.
https://www.researchgate.net/publication/329060496_Ruhani_Doneminde_Iran-ABD_Iliskileri
- The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States. (2004). *The 9/11 Commision Report*.
- The White House Washington. (2002). *The National Security Strategy of the United States*.
- The White House Washington. (2006). *The National Security Strategy of the United States*.
- The White House Washington. (2010). *The National Security Strategy of the United States*.
- The White House. (2012). *Fact Sheet: Sanctions Related to Iran*. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/07/31/fact-sheet-sanctions-related-iran> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)
- The White House Washington. (2017). *The National Security Strategy of the United States*.
- The White House Washington. (2021). *Interim National Security Strategic Guidance*.
- The White House. (2012). *Fact Sheet: Sanctions Related to Iran*. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/07/31/fact-sheet-sanctions-related-iran> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)
- World Politics Journal. (2015). *Iran's Economy Struggles Under the Weight of International Sanctions*. <https://worldpoliticsjournal.com/irans-economy-struggles-weight-international-sanctions/> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)
- Yakın Doğu Haber. (2006). *Ahmedinejad'in Bush'a gönderdiği Mektubun Metni*. [//www.ydh.com.tr/HD383_ahmedinejad-in-bush-a-gonderdigi-mektubun-metni.html](http://www.ydh.com.tr/HD383_ahmedinejad-in-bush-a-gonderdigi-mektubun-metni.html) (Erişim Tarihi: 10.05.2021).